

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI : 302

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI

BELLETEN

1969

Müdür
Agâh Sırrı Levend

Yazı Kurulu Üyeleri
Hasan Eren, Sadettin Buluç

2. baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIM EVİ—ANKARA
1989

KEMAL PAŞA-ZADE'NİN YUSUF U ZÜLEYHA'SI

AGÂH SIRRI LEVEND

İbn-i Kemal adıyla de anılan Kemal Paşa-zade Ahmed Şemseddin (Ö.H.2 şevval 940 - M. 1533) in *Yusuf u Züleyha'sı*, Türkçe kaleme alınmış "Yusuf u Züleyha" mesnevîleri arasında, Hamdullah Hamdi'nin eserinden sonra önemle yer alır.

Bibliyografya (yerli kaynaklar): *Sehi* (s. 43); *Latifi* (s. 79); *Ahdi*; *Aşık Çl.*; *Hasan Çl.*; *Beyani*; *Riyazi*; *Mecdi*, *Şakayık t.* (s. 381); Âli, *Künh* (Yavuz devri bilginleri arasında, c. 3, yk. 201); Mustakim-zade, *Devhatü'l-Meşayih*; Mustakim-zade, *Mecelle*; Evliya Çl., *Seyahat-name* (c. 1, s. 345); Tevfik, *Kafile* (s. 39); Hamid Vehbi, *Meşahîr-i İslâm* (s. 1551-1583); Ş. Sami, *KLM* (c. 5, s. 3885); Naci, *Esami* (s. 22); Faik Reşat, *Eslâf* (c. 1, s. 6-11); Faik Reşat, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (c. 1, s. 253-259); Bursalı Tahir, *OSM* (c. 1, s. 223); Uzun Çarşılı, *Osmanlı Tarihi* (c. 2, s. 668-671); İsmet Parmaksızoğlu, "Kemal Paşa-zade", *İA* (cüz 62, s. 561-566); Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili*; Şerefeddin Turan, *İbn Kemal, Tevârih-i Al-i Osman VII. Defter* (tıbkıbasım), Ankara 1954 ve *VII. Defter* (tenkidli transkripsiyon) baştaki inceleme, Ankara 1957; Agâh Sırrı Levend, *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavat-namesi* (s. 4, 17, 43, 170, 173); Adsız, *Kemal Paşaoğlu'nun eserleri* (Şarkiyat Mecmuası, VI (1956)'den ayrı basım; Cahit Kavcar, *Kemal Paşa-zade ve Yusuf u Züleyha'sı, Türk Dili Araştırmalar Yıllığı-Belleten*, (1969'dan ayrı basım).

Eserin yazıldığı tarih: II. Bayezit devri.

Beyit sayısı: 7777.

Eserin bulunduğu yer: İst. Üniv. Ktp., Ty. No. 1811, 3697; Süleymaniye Ktp., Lala İsmail No. 621; Fatih Millet Ktp., Emiri, manzum No. 1171; bir nüshası bende.

İncelenen nüsha: bende ki nüsha.

Karşılaştırılan nüsha: Fatih, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1171.

Eser şu beyitle başlıyor:

İlahî gönca-i ümmîdümi aç
Yüzime ebr-i rahmet şebnemin saç¹

¹ Bu beyit Cami'nin Yusuf u Züleyha mesnevisinin ilk beytinin çevirisidir.

Münacat, üç tevhid (biri kaside), varlığın delilleri, münacat, na't, na't (kaside), nasihat, padişaha övgü ve nasihat (kaside), II. Bayezid'e övgü, tekrar padişaha övgü, "sebeb-i te'lif", varlığın tecellisi, aşkın fazileti, manzum sözün fazileti, Âdem Peygamber'in "misal iklimi"ne bakarken Peygamberler ve veliler arasında Yusuf'un güzelliğini görüp hayran oluşunu tesvir eden manzumelerden sonra eser başlıyor:

Şair, "Sebeb-i te'lif" bölümünde:

Zamâne çeşm-i dilber bigi hûn-rîz v.20 a
 Güzeller zülfi bigi fitne-engîz
 Güni nâkeslerûn olmuşdı nev-rûz
 Gicesi rûzdan kâdrile pîrüz²
 Zamânı cehlile tutmuşdı deycür³
 Çerâğ-ı ma'rifet kalmışdı bînür
 Ser-efrâz olmuşıdi câf ü nâdân⁴
 Ayakda kalmışıdi ehl-i 'irfân

beyitleriyle zamaneden şikâyet ettikten sonra, devrin bu hali karşısında her şeyden usandığı bir sırada, gönlünün nasihatlarına uyararak bir köşeye çekildiğini, sonunda "Ruh-ı Kud's"ün kendine hitabından cesaret alarak bir eser kaleme almak istediğini kaydediyor. Manzum sözün faziletinden bahseden manzumede:

Geçürdi nevbetin Şîrîn ü Hüsrev v.28a
 Gerek söz tahtına bir hüsrev-i nev
 Cemâl-i Yûsuf u 'ışk-ı Züleyhâ
 Kıla çün tûtî-i tab'um şeker-hâ⁵
 .....
 Çû ahsendür bu kâmu kışşalardan
 Gerek kim nazmola bervech-i ahsen
 Buña ahsen didi çün Hâk ta'âlâ
 Kimüñ ne zehresi var kim diye lâ⁶

² Pîrüz = uğurlu, mutlu.

³ Deycür = karanlık.

⁴ Câf = ahlaksız.

⁵ Şeker-hâ = şeker çiğneyen.

⁶ Zehre = cesaret, çiğere yapışık öd kesesi.

.....
 Okıyanlar ideler hayrile yād
 İşidenler diyeler âferîn-bād

beyitleriyle kaleme alacağı konuyu belirtmiş oluyor.

Şair şu beyitlerle hikâyeye giriyor:

Cevâhir-senc-i deryâ-yı ma'ânî v.30a

Varağ-gerdân-ı vahy-ı âsmânî⁷

Tevârîh-i cihânden keşfidüp râz
 Virür Âdem deminden böyle âvâz

Çün icâd itdi Hâk anı keremden
 Vücûda geldi şahrâ-yı 'ademden

İrişdi cânib-i Hâk'dan bu fermân
 Ki ide 'âlem-i ervâhı seyrân

Mişâl ıklîmine çün oldı nâzır
 Gelüp evlâd öñinde oldı hâzır

Şufûf-ı enbiyâ vü evliyâ hep
 Gelüben turdılar yer yer müretteb

Turur karşıısına şaf şaf halâyık
 Kamûnuñ vaz'ı hõş tertîbi lâyık

Eğer şâh ü gedâ ger bay ü yoşsul
 Gelüp karşıuda tırmuşlardı kol kol

Âdem Peygamber sırayla bunları seyrederken, Yusuf'un güzelliği görününce ona hayran olarak:

Didi Yâ Rab ne burcuñ mâhıdır bu
 Nice çeşmüñ temâşâ-gâhıdır bu

Allah bu hitaba "Bu senin gözünün nurudur. Yakub'un fidanıdır. Şahlık tacını giyecek, güzellik mısırının padişahı olacaktır. Sen ona ne lâyık görürsün" diye cevap verir. Âdem de:

Didi ne hüsn kim evlâdumuñ var v.31b
 İki bahşın buña gördüm sezâ-vâr

⁷ Varağ-gerdân = sayfa çeviren.

Buña hâş olsun iki bahşî hüsnüñ
Bu olsun şeh-süvârî rahş-ı hüsnüñ ⁸

Ƙalan halka ola bir bahşî taşîm
Naşîbi her kişîye ola teslîm

Ƙamu şâh ü gedâ bay u dilenci
Bunuñ şülşile bula hüsn genci ⁹

Sırasıyle Âdem, Şit, İdris, Nuh, İbrahim, İshak, Yakub, peygamber olurlar. Allah Yakub'a Yusuf'u ihsan eder. Yusuf Yakub'un oniki oğlu içinde en güzelidir. İki yaşında iken Yusuf'un anası ölür. Yakub çocuğu amcasının kızı İnase'ye teslim eder. Kadıncağız çocuğu bir ana şefkatiyle büyütür. Günün birinde Yakub çocuğu isteyince kadın o kadar üzülür ki buna engel olmak için bir hileye başvurur.

Atası dünyeden kesdükde peyvend ¹⁰ v.34b
İnâs'a Ƙomışidi bir kemer-bend

Bu kemerde birçok hassa vardır.

Ƙuşansa hasta ger bulurdi şîhhat
Beli çekmezdi ayruk bâr-ı mihnet

Kadıncağız, bu kuşağı gizlice çocuğun beline bağlar. Sonra kuşağım kayboldu diye sızlanmağa başlar. Her tarafı ararlar. Kemer Yusuf'un belinde bulunur. O zamanın şeriati hükmüne göre, hırsız meydana çıkınca ölünceye kadar malını çaldığı kimsenin kulu olmağa mahkûm olduğundan, bu hile sayesinde halası Yusuf'u yanında alkoyar. Halası ölünce Yusuf babasının yanına gelir. Yakub memnundur.

*

Yazanlar bu kitâbuñ bâb u faşlın v.36a
İşitdük böyle tafşil itdi aşlın

Ki Mağrib'de varidi bir ulu şâh
Murâdınca dönerdi mihriyle mâh

⁸ Rahş = at.

⁹ Şülş = sülüs, üçte bir.

¹⁰ Peyvend = bağ.

Atası adını urmuşdı Taymūs
Öñine tırmazidi Rüstem ü Tūs¹¹

Olup keffinde mevc-i tıǵı ğālib
Eli altında kalmış baħr-ı Mağrib

.....

Çi ger irmişdi gerdūna külāhı
Ve likin yoǵıdı burcında māhı

Vücūdı bāǵınuñ yoǵıdı servi
Gülistānında ötmezdi tezervi¹²

Açılmamışdı güller gül-şeninde
Dirilmemişdi dāne ħırmeninde

O gül-şenden ne ħāşıl kim güli yok
Ötici karşıısına bülbüli yok

Yoǵıdı çün şoñında yād-gārı
Bu ħasretle egçerdi rüz-gārı

Tanrı'nın ihسانیyle Şah'ın güzel bir kızı dünyaya gelir. Adını Züleyha koyarlar. Züleyha onbeş yaşına gelince, güzelliğini gören hemen tutulur; cihan Leylaları Mecnun'u olur:

Melāħat gül-sitānınuñ tezervi v.38b
Leṭāfet bāǵınuñ āzāde servi

Muşavver cevher-i cān nūr-ı dīde
Degül şan āb ü gilden āferīde¹³

Cemāli vaşfı çlñ şıǵmaz beyāna
Mişālinden virelüm bir nişāne

Taşavvur eyleyüp ħüsn ü celālin
Kalem āyine gönlümde ħayālin

Tura ol āyine cāna berāber
Ki ola tūtī-i ṭab'um süħan-ver

¹¹ Rüstem ve Tūs = eski İran kahramanlarından iki kişinin adı.

¹² Tezerv = sülün.

¹³ Gil = çamur; āferīde = yaratılmış.

Lebi zikriyle olup şeker-hâ
Şeker-hâ tûtî bigi ola güyâ¹⁴

İnüp başdan ayağa müyi bigi
Kılam rüşen cemâlin rüyi bigi

Göñül mürğına tüyi dâm-ı müşkîn
Ki bendolmuş aña biñ cân-ı miskîn

Degüldi müşk ammâ müşke beñzer
Kim ola müşkil'anı farq eyler¹⁵

İdüp diğkatle şâne mü-şikâfî¹⁶
Ki kıl kıl şerh kılmış anı kâfî

Ara yirinde nâzük farq bulmuş
Ki müy u müşk anuñla farq olmuş

Bu farkile çü nâfe buldı fūrkat¹⁷
Dü nīm itdi yüreğın tīg-ı hasret

Boyu taze nihâl-i bāğ-ı rahmet
Yiri ser-çeşme-i âb-ı leñâfet

Nihâl-i taze vü nahl-i ser-efrâz
Ki berki şīve olmuş mīvesi nâz

Cemâli bāğ-ı cennetden nümüne
Açılmış taze güller güne güne

İrem bāğında müşkîn hūşe zülfi¹⁸
Yaraşmış tırrasile kuşa zülfi

Diledüm uzadup süsen bigi dil
İdem zülfi şifâtin şerh kıl kıl

Hayâli gūş-ı cāna didi ebsem
Bu evtâr içre tıtma zīr ile bem¹⁹

¹⁴ Güyâ = söyleyen.

¹⁵ Müskil'anı = müşkile anı.

¹⁶ Şâne = tarak; mü-şikâf = kılı yaran.

¹⁷ Nâfe = ahu denilen hayvanın göbeğinden çıkan misk, güzelin saçı.

¹⁸ İrem = Şeddad'ın cennete benzetmek üzere yaptırdığı bahçe; hūşe=başak, salkım.

¹⁹ Evtâr = sazın telleri; zīr = sazın ince teli; bem = sazın kahn teli.

Yürü zülfüm kılile olma dem-sâz
Bu ipde oynayamaz değme cân-bâz

Şacı tãvûs-ı kudsîdür ki gökden
Cemâli muşhafın indürdi rûşen

Felek ders-i cemâl itmeğe telkîn
Cebîninden düzeltmiş levh-ı sîmîn

Kaşu yayı ki tãk-ı ser-nigündür
Cebîni nûrnuñ üstinde nündür

Çeker başın çün ol ebrû-yı ser-keş
Hilâl eksüklüğün bilüp eğer baş

Kılur da'vâ-yı hüsnî kaşu tahrîr
İder ay alını ol da'vâyı tenvîr

Getürmiş naş anı işbâta Üstâd²⁰
Ki çekmiş nün u yazmış altına şâd

Ulaşdurmağa nûna ağzı mîmin
Elif resminde çekmiş medd-i sîmîn

Ki bu cân mülketinüñ şehriyârı
Ola ıklîm-i hüsnüñ nâm-dârı

Bu sîmîn meddile şıfırî dehânuñ
Birin on itmiş âşüb-ı cihânuñ

Sinân-ı Gîv ol müjgân-ı hün-rîz
Kemân-ı Rüstem ebrû-yı dil-âvîz

Beyâz-ı haddi levh-nâme-i hüsn
Sevâd-ı zülfi harf-ı hâme-i hüsn

Hümâ-yı hüsnî zülfi âşiyândur
İçinde beyzalar güşündeki dür

Kaşu tãkında ruhsârı virür nür
Yanar mihrâbda şan şem'-i kâfûr

²⁰ Naş = kanıt, Kur'an'dan kanıt olarak getirilen âyet.

Uzanmış tāk-ı ebrü tâ ser-i dūş
Çekinmiş tavk-ı ğabġab tâ bünā-gūş²¹

Gözinüñ ġamzesinden Türk ü Tāzī²²
Görür her laħzada biñ türk tāzī²³

‘Izārı āb ü zülfi ucı kullāb
Ser-i kullābın itmiş āba pertāb²⁴

Ne mähī belki mähı eylemiş şayd
Ki kılmış ruħların kullābına kayd

Yüzi üstinde ħāl-i müşk-rengi
Dirür gül-şende gül şan tıfl-ı Zengi

Şorarişeh dehānile lebinden
Bu tār-ı aldur ol çeşm-i süzen²⁵

Dile didüm dehānı sırrın aña
Didi yok añmazam söz şıġmaz aña

Lebinden ġonca beñzer rāz almış
Sözün yitürmiş ü dem-beste kalmış²⁶

Leb-i la’li ider nāzük ħayāli
Şafaġdan gösterür şekl-i hilāli

Lebinden alnur ağzı nişānı
Şarāb açar belī rāz-ı nihānı

Dehānı ġüyyā dürc-i ġüherdür
Ki olmuş la’l ü gevherden içi pür

Ĥatādur aña teşbīh itme dürri
K’anuñ her biridür bir necm-i dürri

Ĥamer hem-şehrīsidür kevkebinüñ
Şeker hem-şīresi şīrīn lebinüñ

²¹ Ğabġab = çene altı; Tavk = gerdanlık; bünā-gūş = kulak tozu.

²² Tāzī = Arabī.

²³ Türk tāz = koşma, seyirtme.

²⁴ Kullāb = çengel; Pertāb = sıçrama; atılma, uzaġa atılan ok.

²⁵ Tār = iplik, tel; süzen = iġne.

²⁶ Dem-beste = soluġu kesilmiş, tutulup kalmış.

Şekerden sîb ol sîmîn zenaḥdân ²⁷
 Şeker ḥurmâdur ol la'l-i dür-efşân
 Zenaḥdâni öninde çâh-ı zemzem ²⁸
 Şızup ol çehden inmiş kaṭra-i nem
 Dirilmiş bir araya ğabğab olmuş
 Bu çâh anuñla zîb ü zeyn bulmuş
 Dile kalmaz qarâr ü tâb anda ²⁹
 Ki hem çâh ola hem gird-âb anda

.....

İki pistâni iki ğonca-i ter
 Ki olmuş tâze berg-i gül aña yer
 Yehûd iki ḥabâb-ı 'ayn-ı kâfûr ³⁰
 K'anuñ vaşfındadır nûru'n'alâ nûr ³¹

.....

Gören dirdi o câyile miyânın ³²
 Aşılmış bir kılile kûh-ı sîmîn
 Ne sîmîn sāğar olur nâfi Yâ Rab ³³
 Ki olmuş âb-ı luṭfile lebâ-leb
 Şikem çûn taḥta-i kâkum daḥi nerm ³⁴
 Ne çekmiş zaḥmeti ne görmüş âzerm ³⁵
 Anuñ ardındağı ol kûh-ı sîmîn
 Kerîm alnı bigi yüzinde yok çîn ³⁶

.....

Bu ḥüsnile o mihr-i âsmân-gîr
 Toğar aya ye toğ ya toğaram dir

²⁷ Sîb = elma; zenaḥdân = çene çukuru.

²⁸ Çâh = kuyu.

²⁹ Tâb = takat.

³⁰ Ḥabâb = suyun üzerindeki kabarcıklar; 'ayn = pınar, göz.

³¹ Nûru'n'alâ nûr = nur üzerine nur.

³² Miyân = bel.

³³ Nâf = göbek.

³⁴ Şikem = karın; kâkum = kediye benzeyen bir canavar ki derisinden kürk yapılır.

³⁵ Âzerm = utanma, şefkat.

³⁶ Çîn = buruşukluk.

Züleyha'nın bu güzelliğini görenler şu yolda gazel söylemişlerdir (bir gazel). İnsanlar arasında eşi olmayan Züleyha hayatının değerini bilmekte, yanındaki güzellerle gece gündüz içip eğlenip safa sürmektedir. Bir gece düşünde bir güzel görür:

Gülistân-ı İrem'de tâze şimşâd³⁷ v.44b

Boyına bende olmuş serv-i âzâd

Şalup gün yüzine ebrûsı sâye

Kemend atmış saçı Hindûsı aya

Mehi divâne kılmış ol perî-gîr

Ki şalmış üstine zülfini zencîr

Cebîni bağlamış kaşında maḥmil³⁸

Meh-i bedr eylemiş şan kavsi maḥmil³⁹

Güli üstinde reyḥânın tağıtmuş⁴⁰

İrem bâğını çeşmi ğâret itmiş⁴¹

Ruḥı ḥâlî gül üzre müşk uvağı⁴²

Düm-i tâvûsı var yok perr-i zâğı⁴³

Henüz ay yüzi üzre ağmamış mîğ

Daḥi ḥaṭ çekmemiş süsen bigi tîğ⁴⁴

Yüzünü olmamış mü sâye-bânı⁴⁵

Daḥi Mûsâ'ya dirdi *len terâni*

Şorarsañ çeşme-i cāndur tudağı

Ne Mûsâ başmamış Hızru'n ayağı

Şaçı Hindû-sitân ü ḥâlî fülful⁴⁶

Gözi âhû-yı Çîn zülfi sünbül

³⁷ İrem = Şeddâd'ın cennete benzetmek için yaptırdığı meşhur bahçe; şimşâd = şimşir ağacı.

³⁸ Maḥmil = adam oturmak için deve üstüne konulan iki taraflı oturak ve içindeki yük, burada ikinci anlamda.

³⁹ Maḥmil = burada birinci anlamda.

⁴⁰ Reyḥân = fesliğin çiçeği.

⁴¹ Ğâret = yağma.

⁴² Uvağ = ufak.

⁴³ Düm = kuyruk; zâğ = karga.

⁴⁴ Süsen = susam çiçeği.

⁴⁵ Mü = kıl.

⁴⁶ Fülful = karabiber

Bu âhû-çeşm'e ol zülfi girih-gîr⁴⁷
 Taçar biñ şir-i ner boynına zencîr⁴⁸
 Şanur gören yüzinde sîm-gün med
 Kamer şağ itmiş engüşt-i Muhammed
 Şalar zülfi şemîmi cânı dâma
 Değer bir şemmesi biñ Rûm u Şâm'a
 Cemâli üzre zülfi cîme beñzer
 Dehânı şems içinde mîme beñzer
 Ne zîbâ çâh olur ol çâh-ı ğabğab
 Ki olmuş âb-ı hayvânla lebâ-leb
 Leb-i la'li içinde dürr-i dendân
 Şafağ içinde şan berg-i dirahşân
 Şarâb-ı nâz idüp gül-gün yüzini
 Humâr-ı şîveden süzmiş gözünü
 Çekilmiş gözlerine sürme-i nâz
 Dile kirpiklerinden nâvek-endâz⁴⁹
 Gözinüñ sürmesine nâz kıtmış
 Cihânuñ varın almış nâz şatmış
 Tebessümde dehânından şeker-rîz⁵⁰
 Tekellümde zebânı şekker-âmîz⁵¹
 Virüben fitne uyhusın gözine
 Perîşân eylemiş zülfin yüzine
 Ser-i zülfini kılmış pîç ü derhem⁵²
 Aşılmış bir kılnıda iki 'âlem
 Dizilmiş 'arızına dür bigi der⁵³
 Şanasın berg-i gülde jâle-i ter

⁴⁷ Girih-gîr = düğümlü.

⁴⁸ Ner = erkek.

⁴⁹ Nâvek-endâz = ok atan.

⁵⁰ Rîz = dök, şeker-rîz = şeker dökten.

⁵¹ Şekker-âmîz = şeker karıştıran.

⁵² Pîç = büklüm, kıvrım; derhem = karışık.

⁵³ Der = ter.

Gül-i ter üzre sünbül deste deste
Kimi olmuş perîşân kimi beste

Bu hüsne deĝmesün diyü yavuz dil
İdinmiş boynına zülfin hamâyil

Züleyha düşünde gördüğü güzele aşık olup hasta düşer. Yamp tutuşur, bir gazel okur. Züleyha düşünde gördüğü güzel yüzü can levhasına nakşedip ondan başka bir şey düşünmez olur. İçi şevkile dolar, bir gazel okur.

Züleyha derdini saklamağa çahşır. Yanındaki kızlarla içip eğlenirken yüreği kan aĝlar, ama sesini çıkarmaz (Züleyha ağzından bir gazel). Züleyha geceleri uyumaz. Düşünde gördüğü güzele seslenir (bir gazel).

Züleyha'nın yiyip içmeden kesildiğini, gündün güne sararıp eridiğini gören cariyelerin kimi, yavuz göz deĝdi, kimi, periler bu hale koydı, kimi, büyü-
lendi, diye düşünür, kimi de, bunun aşk işi olduğunu anlar.

Züleyha'nın:

Meĝer bir dâyesi vardı fusûn-ger v.54a
Zarîf ü çâbük ü cüst ü sühan-ver⁵⁴

Füsûn ü sıhr ü telbîs içre kâmil⁵⁵
Görinür bir başı içinde biñ dil

Eger şâkird olaydı aña iblîs
Nice yıl öğreneydi mekr ü telbîs

Ve ger câzûluğa âheng ideydi
Taşı mûm ide mûmı seng ideydi

Eger Hârût'ile tura otura⁵⁶
Şuya iltüp yine şusız getüre

Şaçın sıhrile çün mâr ide kıl kıl
Görüp hayrân kıla Mârût-ı Bâbil⁵⁶

Züleyha'nın bu halini gören dadı bir gün derdinin sebebinin hanımına sorar. Züleyha saklamak isterse de, dadının ısrarına dayanamayıp düşünde

⁵⁴ Cüst = çevik.

⁵⁵ Telbîs = doğruyu saklamak, aldatmak.

⁵⁶ Hârût ile Mârût = halka büyü öğretmek için Tanrı tarafından gönderilen iki melek; efsanesi için bk. Agâh Sırrı Levend, *Divan edebiyatı*, II. basım, İst. 1943, s. 223-225.

gördüğü bir delikanlıya aşık olduğunu söyler. Aldığı cevaba şaşırıp kalan dadı, öğütlerinin faydasız olduğunu görünce, gizlice durumu Züleyha'nın anasına bildirir. Anası da kızına öğütlerde bulunur. Bunların da Züleyha üzerinde hiç bir etkisi olmaz. O yine inleyip ağlamakta devam eder (Züleyha'nın ağızından bir gazel). Bu şiiri okurken uyuyup kalan Züleyha, aynı delikanlıyı yine düşünde görünce, kim olduğunu sorup yalvarır, şu cevabı alır:

Didi şanma perî kim âdemîyem v.63a

Gül-i gül-zâr-ı âdem şebnemiyem

Çi ger ma'nî yüzinde nûr-ı pâkem

Bu şüret-bendile ferzend-i hâkem

Eğerci âb u gilden peykerem ben ⁵⁷

Ve lîkin nûr-ı Hâkîk'a mazharam ben

Hâkîkatde gül-i nâcîzidüm ben

'Azîz oldum velî gül şoşbetinden

Baňa te'sîr kıldı reng ü büyü

Sen olduñ mest alınca ol қоһуу

Cemâl-i Hâkî'dur olan bende peydâ

Anuñ şevkıdur iden seni şeydâ

Beni ma'nî gülile kıldı gül-zâr

Senî şüretde kıldı bülbül-i zâr

Urur ma'nî yüzi âteş cihâna

Arada naqş-ı dil-keşdür bahâne

Düşde görünen "şahid-i gayb" bunları söyledikten ve kimseye gönül vermeyip kendisini beklemesini bildirdikten sonra sözlerini şöyle tamamlar:

Olasın bâde-i la'lüme sâkî v.63b

Süresin bezm-i cânda 'ayş-ı bâkî

Sarây-ı vahdete çün kim girevüz

Gide senlik ü benlik birikevüz

Hâkîkat birdurur ma'sûk u 'âşık

Bu sırruñ kâşifidür 'ışk-ı şâdık

⁵⁷ Gil = çamur; peyker = suret, biçim, yüz.

Uykudan uyanan Züleyha yakasını yıtırıp yüzünü yerlere sürer (Züleyha ağzından bir gazel).

Kızının bu halini işitip üzülen babası, yanına çağırıp da yüzünü görünce ona acır ve güler yüzle bu halinin sebebini sorar (burada baba ile kız arasında "didî" ve "eyitdi" mısralarıyla başlayan 24 beyitlik bir konuşma sürer). Aldığı cevaba çok üzülen baba, kızını habsetmeği düşünürse de, çok zayıf olduğunu görüp acıyarak sabretmeye karar verir. Ama kızın gittikçe artan coşkunluğu karşısında onu karanlık bir yere yalnızca kapatır. Züleyha kendini yakan bu ateşten memnundur. Zincirlerine bakıp yârim zülfünü hatırlar. Yiyip içmekten kesilmiş, zayıflayıp hilâle dönmüştür (Züleyha ağzından bir gazel). İki yıl böylece geçer.

Bir gece yine düşünde aynı güzeli görür, yalvarıp yakararak kim olduğunu sorar. Düşde gördüğü "serv-i çâlâk":

Eyitdi kim benem Mısr'uhn 'azizi v.70b

Lebümdür mısr-ı hüsnün kand-rîzi⁵⁸

Gerek Nîl ola eşküñ cüy-bârı

Ki tâ elvire ol Mısr'uhn kenârı

Züleyha uyanınca sevincinden coşar, sevgilisinin izini bulmuştur. Eski hali birdenbire gider, gül yüzü açılır. Onun bu halini görenler babasına müjdelerler. Babası Züleyha'yı zindandan çıkartır, sevincinden ihsanlarda bulunur. Züleyha yine eskisi gibi yanındaki kızlarla gülüp eğlenmekle vakit geçirir. Böylece biraz zaman geçer. Herkes Züleyha'yı oyalamak için hikâyeler söyler. Ama o hiç birine kulak vermez. Mısır'ı ve onun azizini düşünür. Züleyha'nın güzelliği bütün dünyaya yayılmıştır. Bunu duyan şahlar, padişahlar, sultanlar elçi göndererek kızı babasından istemektedirler. Bir gün babası Züleyha'ya gelen elçilerden bahseder, hangisini isterse kendisini ona vereceğini söyler. Ama bunların arasında Mısır'ın azizi yoktur. Züleyha babasının sözlerini dinledikten sonra üzüntüsünü saklayamayarak ağlar. Babası, kızının Mısır'ın azizine gönlünü kaptırdığını anlar, daha çok beklemenin faydasız olduğunu düşünerek, öneride bulunmak üzere Mısır'ın azizine elçi ile bir mektup gönderir. Mektubu alan Mısır'ın azizi teklifi görünce külahını köğe atar. Kızın haliyle yaşar, kabına sığmaz olur; şu cevabı gönderir: "Gidip Magrip sultanının tapusuna yüz sürmek bize farz oldu. Ama Mısır sultanından korkarım. Beni yanından ayırmak istemez. Bunun için Magrip sultanı lütfedip ihsanını

⁵⁸ Kand-rîz = şeker dökücü.

tamamlasın, gelini göndersin". Magrip sultanı aldığı bu cevap üzerine kızının çeyizini hazırlar. Güzel yüzlü cariyeler, güzel kullar, atlar, develer ve yük yük hediyeler, inciler ve mücevherlerle birlikte Züleyha yola çıkar. Sevincinden yerinde duramaz, biran önce sevgilisine kavuşmak için can atar, sonunda kervan bir gün Mısır'a varır. Aziz müjdeyi alınca hemen koşup gelini karşılar.

Züleyha dadısıyla yalnız kalınca, artık sabrının tükendiğini söyleyerek biran önce sevgilisinin yüzünü görmek isteğinde bulunur. Dada, çadırın kapısını aralayıp azizin yüzünü gösterir. Züleyha'nın:

'Azîz-i Mısr'a çûn oldı gözi tuş v.84b
Şanasın zehr-i kâtil eyledi nûş

Figânile yüregın yara kıldı
Semen yüzünü pâre pâre kıldı

Nedâmet taşma urup başını
Ciğer kanile boyayup yaşını

Didi bu gördüğüm yârım degüldür
Benüm yâr-ı dil-âzârım degüldür

Benüm gönülüm alan dil-ber degül bu
Bu hâra beñzemez hergiz o gül-bû

Perî-peykerdür ol bu dîve beñzer
Perî olur mı dîvile berâber

Züleyha ağlayıp inler (Züleyha'nın ağzından bir şiir). O sırada "Hatif-i gayb"dan bir ses işitir. Sabredip beklemesi kendisine tavsiye edilmektedir. Züleyha işittiği bu sesle biraz kendine gelir. Aziz bütün Mısır halkının katıldığı törenle gelini karşılar. Hazinele açılıp mücevherler saçılır. Züleyha'nın yüzünü görenler hayran olurlar. Saraya yerleşen Züleyha, düşde gördüğü Yusuf'dan başkasını düşünmez. Kocasını bir türlü sevemez, onunla birleşmez. Ama kocası onun emrine kul köle olur; bir dediğini iki etmez. Zaman böylece geçer.

Züleyhâ şevkına yokdur nihâyet
Tamâm olmaz dinürse tâ kıyâmet

Ke bākî kıalsun anuñ hişşesini
Görelüm noldı Yūsuf kışşasını

Yakub Ken'an diyarına yerleşir. Ken'an'da bir ağaç vardır. Tanrı'nın buyruğu ile:

Oğul virdükce Ya'küb'a Hudâvend
Büyürdi ol dıraht serv mânend

Biterdi bir budağı taze vü ter
Ol oğlanla olup hem-zâd ü hem-ser

Bile büyürdi olurdi ser-efrâz
Tururdi sebz ü hurrem her kış ü yaz

Yire basdıqça ol oğlan ayağı
'Aşâ eylerdi Ya'küb ol budağı

Țutardı elde ol oğlan 'aşâyı
Anuñla def'iderdi her belâyı

Kaçankim anesinden toğdı Yūsuf
Bu 'âdet eyledi anda tehallüf

Meğer kim görmedi lâyıq Hudâvend
K'ide bir päre çübi aña mânend

Yusuf kardeşleri gibi bir asa dilemektedir. Yakub Yusuf'un bu isteğini anlayarak dua eder. Tanrı duasını kabul buyurur. Asa yerine ona zümrüt gibi "yekpare bir zeberced" ihsan eder. Kardeşleri Yusuf'u kıskanır.

Yusuf, bir gece düşünde güneş ve ayın 11 yıldızla kendisine secde ettiğini görür. Sabah olunca gördüğü düşü babasına açar. Babası düşü yorumlar, ama kardeşlerine bunu açmamasını Yusuf'a tenbih eder.

Yusuf sırrını bir arkadaşına açar. O da gidip kardeşlerine haber verir. Bunu işiten kardeşleri öfkelenirler. Aralarında: "İhtiyar onu şımarttı, bizim yüzümüze bile bakmıyor, halbuki gündüz koyunlarına çobanlık, geceleri evine de bekçilik eden biziz. Düşmanı bizimle kahrediyor. Bizim sayemizde dostları arasında yer buluyor; böyle iken kahrını biz çekiyoruz, lütfunu o görüyor. Gelin el birliği edip bunun bir çaresine bakalım, bu belâyı ortadan kaldıralım" diye düşünürler. Biri öldürmeği, başka hiri de dağ başına götürüp aç susuz bırakmayı ileri sürer. Sonunda bir kuyuya salmayı kararlaştırırlar: Eğer talihi varsa oradan geçen kervan halkından biri su çekerken onu da birlikte çıkarır, kendine oğul, ya da kul edinir" diye düşünürler.

Bir sabah kardeşler bir araya gelirler. Baharın güzelliğinden söz açarak birlikte kıra çıkmak üzere Yusuf'u kandırırlar; sonra babalarına gidip izin isterler: "Bu sevdadan vaz geçin. Yusuf'u benden ayırmayın, siz gidip gezin,

o burada yazıp okusun” derse de ısrar ederler, Yusuf da ağlamağa başlar. Bunu gören babası ister istemez izin verir:

Bu söz kim söylenür haqđur haqıkat v.99a
Kažā irdükde bağlanur başıret

.....

Çū virdi Yūsuf'a destūr atası
Ki seyrān ide olduqça şafāsı

Veşiyet eyledi bunlara tekrār
Ki aldurman quzumu qurda zinhār

Kažā-yı nāgehānī nice irdi
Ki ālile quzusun qurda virdi

Kardeşler, babasının önünden okşayıp severek alıp götürdükleri Yusuf'u, kıra çıkınca omuzlarından yere atarlar. Üstünü başını yırtıp yalın ayak önelerine katarlar. Bir hayli gittikten sonra kızgın çölde bir kuyuya rastlayınca, gömleğini çıkarıp Yusuf'u kuyuya atarlar. O anda:

Hudā emritdi Cibril-i Emīne v.101b
Ki ol māh inmedin çāhuñ dibine

Ṭuta nāziük tenin arķunluğile⁵⁹
İne çāh içine anuñla bile⁶⁰

Revān peyk-i melāyik ya'nī Cibril
Haq'ūñ fermānyile indi ta'cıl

Qomadıkim ine çāha nigün-sār⁶¹
Düşüp nāziük tenine zarb ide kār

Yire nāziüklükile qodı anı
Ne acıdı teni incindi cānı

Şair burada bir söylentiği anlatıyor: Nümrud, Halil Peygamberi ateşe attığı zaman ateş gülşen olmuş, cennetin bekcisi olan Rızvan ona gömleğini getirmişti. Halil öldüğünde onu İshak almış, o da ölünce gömlek Yakub'a kalmış, Yakub da gömleği bükerek Yusuf'un boynuna takmıştı. Cebrail kuyuda onu Yusuf'un boynundan çıkarmış, sırtına geydirmişti.

⁵⁹ Arķun = yavaş.

⁶⁰ Bile = birlikte.

⁶¹ Nigün-sār = baş aşığı.

Cebraîl Yusuf'a Allah'ın selâmını getirdiğini söyleyerek şu hitabını bildirir: "Sabret, eğer kuyuda sıkıntıya katlanırsan buna karşılık seni yüksek mevkilere çıkarırım, kardeşlerini sana muhtaç ederim; onlar, yaptıklarına pişman olup sana köle olurlar. Böylece yaptıklarının cezasını çekerler". Yusuf bunu işitince sevinir.

Yusuf üç gün üç gece kuyuda kalır. Dördüncü günü Medyen şehrinden Mısır'a giden bir kervan kuyu dibine konar. İçlerinden bir devletli su çekmek için kuyuya kovayı salar. Yusuf, kuyunun başına insanlar geldiğini anlayarak kovaya yapışır, böylece kuyudan çıkar. Karşısında güzel bir delikanlı gören tâcir, sevinerek onu çadırına götürüp giydirir. O sırada kardeşleri, Yusuf'un durumunu öğrenmek üzere kuyu başına gelmişler, kuyuda olmadığını anlamışlardır. Çadırda olduğunu sezince bağırıp çağırarak Yusuf'u yakalarlar, döğerler: "Bu bizim kölemizdir, isterseniz size satarız. Ama bir şartla ki burada durmayın, hemen alıp götürün" derler. Mâlik adındaki tâcir, onaltı dirheme Yusuf'u satın alır. Kervan Mısır yolunu tutar. İki konağı bir ederek kısa zamanda Nil kenarına varıp konar. Sabah olunca Yusuf Nil'de yıkanır. Mâlik'in verdiği kaftanı giyer, kemeri kuşanır, sonra hep birlikte kervanla Mısır'a gelirler. Yol boyunca Yusuf'un güzelliğini görenlerin parmağı ağızlarında kalır. Sonunda varacakları yere gidip konarlar.

Derdli olan Züleyha, o gün içinde sebebini bilemediği bir sevinç duyar. Biraz dolaşmak üzere atına binip yanındaki güzellerle birlikte şehirden çıkar. Nil kenarını gezdikten sonra akşama doğru şehire döner. O sırada halk Yusuf'un karşısında toplanmış, güzelliğini seyretmektedir. Kalabalığın nedenini soran Züleyha, Mısır'a bir tâcirin geldiğini, yanında bir güzel kul bulunduğunu, halkın onu görmek üzere toplandığını öğrenir. Kendi de görmek merakına düşer. Yusuf'a bakınca yüreği oynayıp kanı kaynar, biraz dikkat edince de, düşde kendini baştan çıkaran güzel olduğunu anlayıp bir ah çeker; kendini kaybedip atından yere yıkılır. Yanındakiler hemen onu sarayına götürürler. Evde kendine gelen Züleyha, dadısına, düşde gördüğü sevgiliyi bulduğunu söyler, dadı da sabretmesini salık verir.

Mâlik Yusuf'u pazarda satılığa çıkarır. Zengin, fakir herkes onu almak isteğindedir. Eğirecek ipliğinden başka nesnesi olmayan bir kocakarı da bunların arasına katılmıştır. İstekliler ortaya para sürdükçe artıranların sayısı çoğalır. Yusuf'un ağırlığınca inci ve mücevher koyanlar olur. Bunu işiten Züleyha, parayı bir misli arttırır. Kimse daha çok artırmağa cesaret edemez. Züleyha'nın üstünde kahr. Züleyha, Aziz'e kölenin değerini Mâlik'e saymasını söyler. Aziz o kadar parası olmadığı cevabını verince, Züleyha: "Benim içi

mücevherle dolu bir hazinem var, içinden ne kadar istersen al, kölenin parasını öde” der. Köleyi kıskanan Aziz, bu kez da Şah'ın köleyi almak istediğini söyleyerek özür dileyince, Züleyha: “Şah'a yalvar, oğlun olmadığından bahsederek köleyi oğul edineceğimizi bildirip izin dile” deyince Aziz razı olur. Şah'ın iznini aldıktan sonra Mâlik'e parayı öder. Züleyha da Yusuf'u alıp sarayına götürür ve muradına erdiği için Allah'a dua eder.

Şair burada Cami'nin mesnevisindeki bir söylentiye anlatıyor:

Diyâr-ı Mısr'da varidi bir kız v.113b
Felek mişlin getürmemişdi hergiz

Ŧoğurmamış nazîrin mâder-i dehr
Yüzi ayına vâlih kûçe vü şeh

Güher hâdim olup dür dişlerine
Kul olup serv kıaddi 'ar'arına ⁶²

Dürük yüzli degülmissedydi gonca ⁶³
Lebine beñzeridi olduñca

Benefşe öykünem zülfine şandı ⁶⁴
Elile yüz kıarasını kıazandı

Olup hemşîre gül şekker lebine
Kamer hem-şehrîyidi ğabğabına

Lebi zikroldığı yirde mukıarrer
Şeker añılsa söz olur mükerrer

Lebinden la'lüñ olmışdı yiri seng
Dehânından şekker kıalmışdı dil-teng

.....

Cemâli gün bigi illerde meşhür
Şifâtı hüsninüñ dillerde mezkür

Ser-efrâzidi kıavm-ı 'Âd içinde
İşidilmişdi adı Rüm u Çîn'de

⁶² 'Ar'ar = ardiç ağacı, dağ servisi.

⁶³ Dürük = dürülmüş; degülmissedydi = olmasaydı.

⁶⁴ Öykünmek = taklit etmek.

İrem bāğı cemāli adıyidi
 Bināsi ħüsninüñ Şeddādiyidi
 Atası kıymış aña Bāzığa ad
 Yazılmaz yazuğa itdügi bīdād

Çok zengin ve çok güzel olan bu kızın kulaktan aşıkları vardır. Ama o hiç birine değer vermez. Yusuf'un güzelliğini işitince merak edip görmek hevesine düşer. Gelip de Yusuf'u görünce şaşkınlıktan kendini kaybeder. Bu güzelliğin sırrını ondan sorar. Yusuf şu cevabı verir:

Didi ben şun'ıyem ol Şāni'üñ kim v.115b
 Anuñ emrile döner çerĥ dāyim

.....

Cihān gerçi anuñ nūrile ma'mūr
 Ve līkin kendü nūri içre mestūr

Anuñ nūrıdurur 'ālemde zāhir
 Cihān ol nūra olmuşdur mezāhir⁶⁵

Ne kim varise zerrāt-ı vücūdāt
 Olupdur ħüsninüñ nūrına mir'āt

Cemāli 'aksi çün düşdi cihāna
 Ziyā tıldı zemīn ü āsmāna

Çū mir'āt oldı ol nūra bu zerrāt
 Merātible bölüñdi in'ikāsāt

Görinen ferr ü tābı āb ü ħākūñ
 Yakın bil'aksidür ol nūr-ı pākūñ

Çū bildüñ 'aksimiş varı cihānuñ
 Anuñ tābile yaqma oda cānuñ

Qo fikr-i 'aksi eyle aşla meyli
 Ki 'aksinden olur her aşl evlī⁶⁶

Bilursin nūr u 'aksün yok qararı
 Qo anı aşlile kııl sāz-kārī

Bakā isterseñ ol ol aşla vāşıl
 Şafā-yı 'aksi kııl aşlile ħāşıl

⁶⁵ Mezāhir = eşyanın meydana çıktığı yer.

⁶⁶ Evlī = evlā, daha iyi.

Kız Yusuf'dan güzelliğin sırrını öğrenince "katra"dan "derya"ya giriyor; "zerre"den "hurşid"e erişiyor. Hemen evine dönüp malını mülkünü fakirlere dağıtıyor, kıldan aba giyerek bir köşeye çekiliyor. O "Cemal"ın nuruna dayanamayarak mum gibi eriyip gidiyor:

Görüp cânân yüzini geçdi cândan v.118a
Gözi yaşile el yudı cihândan

Virür Cânân yüzine karşı cânı
Bulur cânı hayât-ı câvidânî

*

Züleyha Yusuf'u sırmalı kaftanlar giydirip saraya yerleştirir. Ona bir kul gibi hizmet eder, yemeğini kendi hazırlar. Onu kuş etiyle ve şeker şerbetiyle besler.

Bir gün Yusuf'a başından geçenleri sorar. O da kardeşleri tarafından kuyuya atıldığını anlatır. O zaman Züleyha, Yusuf'un derdini çekmeğe başladığı tarihin aynı zamana rastladığını anlar.

Yusuf bir aralık yemekten içmekten kesilir. Gece gündüz ibadet eder. Peygamberlik ışığı yüzünde belirmiştir. Çobanlık etmek hevesine düşer. Züleyha onu giydirip kuşatır. Eline altından sopa verip bir kuzu sürüsüyle sahraya gönderir.

Züleyha'nın ihtirası gittikçe artmakta, biran önce Yusuf'a kavuşmayı dilemektedir. Ama Yusuf'un kayıtsızlığını gördükçe üzüntüsü artmakta, eriyip solmaktadır. Bu üzüntü ile ağlayıp inlemektedir. Bir gün dadısına derdini açarak halini Yusuf'a bildirmesini söyler. Dadı Züleyha'nın bu isteğini Yusuf'a açar. Ama Yusuf kendisinin satın alınmış köle olduğunu, emre uymayı borç bildiğini, ancak bu işin bir alçaklık olacağını, Peygamber soyundan geldiğini, kendinin de o aşamaya ulaşacağını, bu yüzden şeytana uymayacağını bildirir. Yusuf'un bu cevabını alan Züleyha, gidip Yusuf'un ayağına kapanır, yalvarıp yakarır. Züleyha söyledikçe Yusuf utancından yerlere geçer. Züleyha ısrar ettikçe Yusuf özür dileyerek reddeder. Sabretmekten başka çare kalmadığını anlayan Züleyha, bir müddet daha beklemeğe karar verir.

Züleyha güzel bir bağ hazırlatır. Yüz güzel cariye ile birlikte Yusuf'u da o bağa götürür: "Beni kendine lâıyk görmedin, hiç olmazsa bunlardan birini seç, hoşca vakit geçir, gençlik çağından kâm al" diye nasihat eder. Cariyelere de Yusuf'un emrinden dışarı çıkmamalarını, ne isterse yerine geit-

melerini tenbih eder. Amacı bu yolu hazırladıktan sonra kendi de cariyeye kılığına girerek isteğine kavuşmaktır. Gece olunca Züleyha ayrılr Cariyeler de Yusuf'un etrafında toplanır. Hepsı de sıra ile kendilerini Yusuf'a arzeder. Hiç birinin sözü Yusuf üzerinde etki yapmaz. Yusuf öğütlerle onları Hak yoluna çağırır. Bu öğütleri işiten kızlar can gözlerinin açıldığını sezerek, kendilerine Hak yolunu göstermesini Yusuf'dan dilerler. Yusuf onlara kendi göreneklerince "telkin-i şahadet" ederek hepsini müslüman eder. Halil Peygamber'in âyetini öğretir.

Sabahleyin Züleyha gelip de onları bu halde görünce: "Güzellerle sohbet etmekten güzelliğin bir kat daha artmış" diye söze başlayarak Yusuf'u söyletmek ister. Ama Yusuf önce cevap vermez, sonra Züleyha'nın ısrarı üzerine konuşur, tatlı sözlere hep acı cevaplar verir. Pişman olan Züleyha, içi dertle dolu, sarayına döner. Karanlık gecede hale uygun bir gazel okur. Feleğe, muma, pervaneye seslenir. İztırabının azalmadığını görünce dadısını çağırır, derdine bir çare bulması için yalvarır. Hanımının haline acıyan dadı şu çareyi düşünür: Eşi görülmemiş büyük ve güzel bir saray yaptırılacak, bütün duvarları Züleyha'nın ve Yusuf'un türlü biçimlerde yapılmış resimleriyle süslenecek, Yusuf bu resimleri görünce yüreği oynayıp ağzı sulanacak, böylelikle Züleyha'ya karşı kendisinde bir sevgi uyanacak. Dadının bu düşüncesini beğenen Züleyha, hemen bir saray yaptırılmasını emreder. Usta bir nakkaş bulunur:

Tahayyül eylese âb üzre âteş v.149b

Olurdu gözde zâhir hadd-i dil-keş

Hevâda yazsa murğ ol naķş-perdâz

Çalem okın görüp eyledi pervâz

Balık şeklini şuda resm iderdi

Görüp kullâb-ı engüştin kaçardı ⁶⁷

Eğer kâğıdda taşvîr eylese od

Ney-i hâme yanup olurdu pûr-dûd

Yazaydı mişe içre şüret-i şîr

Yanına uğramaz ürkerdi naħcîr ⁶⁸

Nuķûşa kâbil olsa çerh-ı atlas

Çıkup tākımı eylerdi muķarnes ⁶⁹

⁶⁷ Kullâb = çengel; engüş = parmak.

⁶⁸ Naħcîr = av.

⁶⁹ Muķarnes = üzeri merdiven biçiminde çatma tavan, kubbe.

Usta gece gündüz çalışarak bir ayda sarayı tamamlar. Sarayda her biri başka renge boyanmış, birinden ötekine geçilir yüksek kemerli yedi oda yapılmış, her birinin duvarları Züleyha ile Yusuf'un seviştiklerini tasvir eden türlü resimlerle süslenmiştir. Züleyha sarayı döşetir. Her şey tamamlanınca kendi de giyinip kuşanır, süslenir, içki meclisi kurulmasını emreder. Sabahdan içmeğe başlar. İçki başına çıkıp da mest olunca, Yusuf'u çağırır, elinden tutup birinci odaya götürür. Kapıyı kilitledikten sonra yalvarmağa başlar, bir şiir okur (bir gazel). Sonra ikinci odaya götürür. Burada da Yusuf'un güzelliğini överek yalvarmağa başlar, gazel okur (bir gazel). Üçüncü odada sevgilisinin vefasızlığından yakınarak şiir okur (bir gazel). Oradan dördüncü odaya götürür. Burada da aşkını tekrarlayarak şiir okur (bir gazel). Beşinci, altıncı ve yedinci odalarda yine aşkını, bu yüzden uğradığı ızdırabı anlatarak yalvarır, şiirler okur (bir gazel). Züleyha yalvardıkça Yusuf utancından yerlere geçer. Daha çok sabredemeyen Züleyha, Yusuf'u belinden yakalayıp köğsüne bastırır. Yüzünü gözünü öper, bununla da yetinmeyerek daha ileri varmak ister. Ama Yusuf razı olmaz. Duvarda Züleyha ile kendinin birbirine sarılmış resmini görüp utancından başını önüne eğer. Öteki resimlere de gözü ilişince kaşlarını çatar, Züleyha'ya kendini heves ateşinde yakmamasını, günahdan sakınmasını, sabrederse sonunda muradına ereceğini, şimdi şeytana uymasını söyler. Züleyha ısrar ettikçe Yusuf direnir. Günahı kaçınmasını tekrarlar. Züleyha başka çare bulamayınca hançerini çekip kendini öldürmeye kalkar, Yusuf hemen yerinden sıçrayıp engel olur:

Didi kendüñe kıyma ey semen-ber v.175a
 Yazuk açılmadın şolmağ gül-i ter
 Degül mi hayf kim bu serv-i çâlâk
 Düşüp ola ayakda sâye veş hâk
 Murâduñ nağd-i vaşlise nazarda
 Çıkarma nağdi elden ol hâzerde
 Şuvarma hançerile teşne cânı
 Vişâlüm şerbetile kandur anı

Bu tath sözleri işitince Züleyha'nın elindeki hançer yere düşer. Coşarak Yusuf'u kucaklar. Dudaklarından öpmeğe başlar, sonra beline sarılıp vücudunu oka hedef, canını cevher şevkiyle sadef kılar:

Velî Yüsuf nişâna urmadı tîr
 Şadef kırnını gevher kılmadı yir

Urup ol dürrü tiz elmâsı bîbâk v.175b
Güher delmek dilerdi nefsi-î hâkkâk

Ama Tanrı korkusu ile eli ayağı titrer. Şaşkınlık içinde belindeki futanın bir bağını çözüp ikisini bağlar, bir yandan da işi geciktirmek için çareler düşünür. O sırada gözü işlemeli bir perdeye ilişerek bunun ne olduğunu sorar. Züleyha: "Bu perdenin arkasında altından yapılmış put vardır. Ben ona taparım. Benim bu halimi görmesin diye onu perde arkasında sakladım" der. Bu sözleri işiten Yusuf, birdenbire ayılır, gaflet perdesinin gözlerinden kalktığını sezerek: "Sen, ne işiten ne de gören bir taş parçasından utanmış, bense gören Tanrı'dan utanmadım" deyip yerinden fırlar, kapıya koşar. Eli değince kilitli kapılar açılır. Arkasından koşan Züleyha, yedinci odanın kapsında yakaladığı Yusuf'un eteğine yapışır. Ama Yusuf kapıdan çıkmış, yırtılan eteği Züleyha'nın elinde kalmıştır. Züleyha'nın elinden kurtulan Yusuf, dışarıda Aziz'le karşılaşır. Aziz, Yusuf'un yüzünün kızarmış, saçlarının dağılmış olduğunu görünce ne olduğunu sorar. Yusuf hiç bir şey sezdirmeyerek cevap verir. Aziz onu okşayarak saraya götürür. Biraz sonra gelen Züleyha, Yusuf'u Aziz'le birlikte görünce, onun gerçeği anlattığını sanarak birdenbire bağırıp çağırır, şöyle söyler:

Hużürile yaturdum hâlvetümde v.178a

Uyanık kimse yoğdı kıtümde

Gözümü h'âb-ı gaflet almışidi

Ferâgat bahırına dil talmışidi

Bu 'İbrî kıl kim idindün oğul sen ⁷⁰

Bahâ şayduñ dimedün aña kıl sen

Gelür uğrı bigi bâlînüm üzre

Yatur hōş hırmen-i nesrînüm üzre ⁷¹

Ben uyurken murâdı bu ki nâgâh

Gülistân-ı vişâlüme kese râh

Yimişin bâğumuñ dire tamâmet

Güli târâc ide reyhânu gâret

Diler bulmağičün dil ârzüsün

Bozup kıflin açâ gül-şen kıpusım ⁷²

⁷⁰ 'İbrî = İbrani.

⁷¹ Uğrı = hırsız.

⁷² Kıfl = kilit.

Sonra sözlerine şunları ekler: “Gözlerimi açıp da onu bu halde görünce hemen yerimden fırladım. Önümden yel gibi kaçtı. Ardına düşüp kapıdan çıkmadan eteğinden yakaladım. O kaçtı, ama eteği de elimde kaldı. Hemen elini ayağına bağlayıp onu zımdana attırmahısın, öyle sızlandırmahısın ki işiten halk ibret alsın”. Bu sözleri işiten Aziz'in:

Yanup kızdı içi hamma döndü v.179a

Kızardı gözi rengin cāma döndü

İçinden nār-ı hiddet taşu urdı⁷³

Çazabdan gāh oturdu gāh tırdı

Teninde her kıl oldu tiz nişter

Yeninden ne tıurursın diyü dırter

Aziz ateş püskürerek Yusuf'a çıkarır. Yusuf suçsuz olduğunu, kadın sözüne inanmamak gerektiğini, yüzünün ak, alınının açık olduğunu söyleyerek, saraya geldiği gündenberi Züleyha'nın kendine karşı beslediği duyguları birer birer anlatır. Züleyha yine bağırıp çağırmağa başlar. Yusuf'un yalan söylediğini yeminlerle tekrarlayarak Aziz'i kandırır. Gözleri hiddetten kan çanağına dönüp eli ayağı titreyen Aziz, o sırada görünen adamlarından birine Yusuf'u zımdana atmasını emreder.

Züleyha'nın akrabasından sarayda bulunan bir kadın, o sırada üç aylık oğluyla birlikte orada görünür. Çocuk birdenbire dile gelerek Aziz'e şunları söyler: “Ey dalgın adam, acele etme, biraz düşün; Yusuf suçlu değildir. O güle bu ceza dikenini yaraşmaz”. Aziz bunları işitince, birden kendini toplayarak bu sırrı biraz açıklamasını çocuktan ister. Çocuk: “Sebebini sen araştır, eğer Yusuf'un eteği önden yırtılmışsa Züleyha suçsuzdur; yırtık arkada ise suçlu Züleyhadır” cevabını verir. Bu sözlerden uyanan Aziz, Yusuf'u çağırır. Eteğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, ağzını açıp gözünü yumarak Züleyha'ya zehirler saçar. Yusuf'dan özürler diler; bu sırrı kimseye açmamasını tenbih eder. Sonra dönüp sarayına girer ve Züleyha ile “yağlı ballı” olur.

Bu serüven bütün şehirde yayılır. Bunu işiten kadınlar Züleyha'yı kınarlar: “Besbelli Yusuf Züleyha'yı beğenmemiş, eğer bizi görseydi elbet beğenir, gönlünün muradını bizde bulurdu” derler. Bu dedikoduları işiten Züleyha, ders vermiş olmak için, birgün ziyafet çekerek kadınları çağırır. Yemekler yenip şerbetler içildikten sonra içki faslı başlar. Sazlar çalınır, şarkılar okunur

⁷³ Taşa = dışarıya.

(çahcı ağzından bir gazel). Kadınların içip mest olduğu bir sırada Züleyha söze başlayarak: “Beni niçin kınayıp adımı âleme yaydınız. Eğer Yusuf’un yüzünü görüp sözlerini bir kez işitseydiniz benim halimi o zaman anlardınız. İzin verin de çağırayım, bir kez yüzünü görün” der. Kadınlar utanarak özür dilerler. Züleyha, Yusuf’u alıp getirmesini dadısına emreder. Yusuf kendini almağa gelen dadının sözlerine kulak vermez, ağzını da açmaz. Dadıdan bunu öğrenen Züleyha Yusuf’a gider. Ayağına kapanarak yalvarır, bir gazel okur (bir gazel). O denli ısrar eder ki, Yusuf gitmeye razı olur. Züleyha Yusuf’u giydirip kuşatır. Eline bir altın ibrik verir. Gümüş bir liğen taşıyan bir dilberi de yanına katarak Yusuf’u kadınların meclisine getirir. Kadınlar Yusuf’un güzelliğini görünce, o denli şaşırırlar ki, ellerindeki turuncu keserken farkında olmayarak parmaklarını doğrarlar; hepsi birden: “Bu insan değil, gökten inmiş bir melektir, bunu Tanrı kendi nurundan yaratmış, kendi kudretini böylece göstermek istemiş” diyerek Züleyha’ya hak verirler. Hepsi de Yusuf’a aşık olup kendinden geçer. Züleyha’yı kınarken kendileri rüsva olur. Züleyha kadınlara dönüp: “İşte gördünüz ya, bana yar olmak isterseniz bu vahşi kuşu tuzağa düşürün, razı edin. Eğer bu iyiliği bana yapmazsanız yolumun üstünden çekilin, beni rahat bırakın, kendi ateşimle yanayım; yana yana eriyip söneyim” der. Bunları söyledikten sonra da, kadınları Yusuf’la yalnız bırakmak için çekilip gider. Kadınlar Yusuf’a öğüt verrek: “Niçin Züleyha ile can safasını sürmeyesin, güzelliğinin baharı geçmeden fırsatı kaçırma. Züleyha senin aşkının yoluna kendini feda etti. Nazı bırak, aşıkların niyazını dinle, Züleyha’yı muradına erıştır. Seni sevdiği için bu kadar eziyetlere katlamıyor. Ama ıztırap artınca oğul anasını ayak altına alır. Züleyha canından usandı; dikkat et, yüzünü senden çevirmesin, o zaman gül gözüne diken olur. Eğer onun güzelliği seni çekmiyorsa dünyada başka güzel mi yok? Güzellik mülküne şah olmadı ya, biz ondan daha güzeliz. Güzellik şehrinin beği biziz. Onu bırak bizimle safa sür, gel seninle birleşme kadehini içelim, canı ve cihanı unutulalım” derler. Yusuf bu sözleri işittikçe elini kaldırıp dua eder. Kendini bu kadınlardan korumasını, bunlarla birlikte gül bahçesinde olmadansa yerinin zımdan olmasını Allah’dan diler. (Allah duasını kabul edip yerini zımdan eder. Eğer Tanrı’dan yalnız kurtulmayı dileyseydi, ne zımdan zahmetini, ne de onların kahrını çekecekti. Kişi Tanrı’dan iyi şey dilemelidir). Yusuf bakar ki söz uzadıkça uzuyor, cevap vermektense susmayı yeğ görerek başını önüne eğer. Yusuf’dan cevap alamayacaklarını anlayan kadınlar, Züleyha’ya giderek: “Sana yazık değil mi, böyle vefasız gönül verdin: tutalım ki güzelliğinin nuru âleme dolmuş, sana ışık vermedikten sonra neye yarar. Zımdana attır; yeri ateş olsun da katı kalbi yumuşasın. İztırap ateşiyle yanınca yola gelir, sözünü dinler” diye öğüt

verirler. Sevdadan gözleri kararmış, bu yüzden aklını yitirmiş olan Züleyha Aziz'e gider; önünde diz çöküp ağlamağa başlar: "Adım çıktı, bu yüzden günde bin kez ölüp diriliyorum. Âleme rezil oldum; artık bu kulun burada durması doğru olmaz, onu zindana attır" diye yalvarır. Bu sözlere sevinen Aziz: "Ben onu sana teslim ettim, o senin kulundur, ister öldür, ister bırak" cevabını verince, Züleyha sevinerek sarayına döner. Yusuf'u yanına çağırarak, sözünü dinleyip isteğine uymasını, razı olmazsa zindana atıracağını söyler. Yusuf'dan yine red cevabı alınca büsbütün umudsuzluğa düşerek adamlarını çağırır. Yusuf'u zincire vurup zindana atmalarını söyler. Bu emir üzerine Yusuf'u soyarlar, boynuna zincir takıp eşeğe bindirirler, tellalların önüne katıp şehrin içinde akşama kadar dolaştırdıktan sonra zindana atarlar. Zındandaki suçlular Yusuf'u görünce dertlerini unuturlar, göz yaşlarını silip Yusuf'un çevresinde toplanırlar.

Öte yandan Züleyha, zındancıya haber gönderip Yusuf'a eziyet etmemelerini, ayağından zinciri çıkarıp her isteğini yerine getirmelerini tenbih eder. Yusuf, Züleyha'nın belâsından kurtulduğuna şükrederek gönül rahatlığı içinde zındanda ibadete koyulur.

Sevgilisini elden kaçıran Züleyha yaptığına pişmandır, kanlı yaşlar döküp dövünmektedir. Zaman zaman kendini öldürüp bu belâdan kurtulmayı düşünür. Dadısı ona sabretmesini söyler. Züleyha bu sözlerle biraz avunur. Ama aşkın sabretmesi kolay mı?

Bir gece, daha çok dayanamayan Züleyha, kılığını değiştirip zindana gider. Zındancıyı kandırıp kapıyı açtırır, uzaktan Yusuf'u seyreder. Bununla yetinmeyerek biraz daha yaklaşır, sabaha dek sevgilisinin yüzünü doya doya seyreder. Sabah olduğunu görünce, feleğe seslenerek yakınıdır. Sonra ağlayarak dönüp gider.

Züleyha, geceleri zindana gidip sevgilisini uzaktan seyretmeği âdet edinir, bu hal ile aylar yıllar geçer. Her şeyi unuttur, gözü Yusuf'dan başkasını görmez, kulağı yabancı sözü işitmez olur. Saçından assalar, eteğinden kesseler duyacak halde değildir, yemeği içmeği unutmuştur.

Birgün kan aldırmağa gerekir. Cerrah nişteri vurunca Züleyha'nın kolundan akan kan, yere Yusuf'un adını yazar (bir gazel).

Yusuf'un zindan arkadaşları arasında, Şahın sâkisi ile çeşnicisi de vardır. Şah kızarak bunları zindana attırmıştır. Bu iki arkadaş bir gece düş görürler. Sabah olunca gördükleri düşü Yusuf'a açarlar. Yusuf birine asılacağını, öte-

kine de eski yerini bulacağını söyler ve: “Birgün sırasını getirip Şah’a benim suçsuz olduğumu, yok yere zıندان atıldığımı söyle” diye tenbih eder, o da söz verir. Günün birinde zıندان kurtulup yine sultanın kulu olur. Ama söz veren adam Yusuf’u unutmuştur. Yusuf, cefaya katlanmayıp yabancından medet umduğu için bir süre daha zıندان kalır.

Mısır sultanı, bir gece düşünde yedi semiz öküz görür. Biraz sonra Nil’in suyu çekilir. Dibinden çıkan yedi zayıf öküz, semiz öküzlere saldırıp onları yer. O sırada yedi dolgun, yedi de cılız buğday başağı belirir. Cılız başaklar dolgun başaklara sarılıp onları da kendileri gibi kurutur. Şah gördüğü düşün etkisi altında korku ile uyanır. Sabah olunca düşünüy yorumlatmak üzere bilginleri çağırır. Hiç kimse düşünüy yorumlayamaz. O sırada zıندان Yusuf’la arkadaşlık eden sâki, Yusuf’u hatırlayarak Sultana arzeder ve onun emriyle zıندان gidip Yusuf’u görür. Yusuf düşünüy şöyle yorumlar: “Öküzle başak geçim kaynağıdır. Besi bunlarla meydana gelir. Öküzlerin semiz, başakların dolgun olması ucuzluğa, arık ve cılız olması da kıtlığa işarettir. Buna göre yedi yıl ucuzluk olacak, tarlalar ekinle dolacak, ambarlar taşacak; ondan sonraki yedi yılda kıtlık baş gösterecek, herkes ekmeğe can verecek. Susuzluktan âlem kuruyacak”. Sâki aldığı cevabı Sultan’a ulaştırır. Sultan sevinerek, bunu bir de Yusuf’un ağzından dinlemek ister. Sâki, Yusuf’u almak üzere zıندان giderek Sultan’ın emrini Yusuf’a müjdelir: “Şah’a söyle adalet böyle mi olur? Yıllardanberi zıندانayım. Niçin benim halimi sorup öğrenmek istemiyor. Bana bu işi eden hatunları çağırıp sorsun. Benim zıندان atılmamın nedenini bilsin, gereği ne ise onu yapsın” der. Bu haberi alan Sultan hemen divan kurulmasını emrederek Züleyha’yı ve kadınları çağırır. Kadınlar Yusuf’un suçsuz olduğunu söylerler. Züleyha’ da: “Bütün suç bendedir. Ona ne olduysa benden oldu. Şeytana uyup yoldan çıktım, vefasızlık ettim” der. Şah Züleyha ile kadınları kovar. Yusuf’un da zıندان çıkarılıp getirilmesini emreder. Devlet adamları Yusuf’u alıp saraya getirirler. Sultan onu uzaktan karşılar. Gördüğü düşün yorumunu onun ağzından da dinledikten ve alınması gereken tedbirleri öğrendikten sonra, bu işe Yusuf’u memur eder ve devlet adamlarına da Yusuf’un emrine uymalarını ferman eder. Yusuf büyük bir saraya yerleşir. Artık bahtının yüzü gülmüş, mevkii yükselmiştir.

Öte yandan Züleyha, sevgilisinin hayaliyle vakit geçirmekte, Yusuf’dan başka bir şey düşünmemektedir. Ama kocası sayesinde varlıklı ve rahat bir hayat sürmektedir. Bu hal kocası ölünceye dek sürer. Kocası öldükten sonra onun da ikbali söner. Eski günleri anarak ağlayıp inler. Kendi eliyle kendi açtığı bu yaranın acısını her dakika duyarak kıvrır. Yusuf’dan haber geti-

renlere varını yoğunu verir. Züleyha artık sararıp solmuş, ihtiyarlayıp çökmüştür.

Yusuf'un özlemiyle yanan Züleyha, birgün yolda Yusuf'un geldiğini görünce hemen önüne çıkar, dualar ederek:

Didi hâmd ol Hüdâvend-i cihâna
Ki vâkıfdur kâmu râz-ı nihâna

Kimini bendeyiken şâh eyler
Kimin şahiken eyler bende-i der

Kimin gün gibi eyler yirin eflâk
Kimin yüzün kıllur sâye gibi hâk

Ne söz kim söyledi Yûsuf işitdi
O sözler süz key te'sîr itdi

Didi bir kula bu tesbîh-h'vâni
Ki bende kômadı tâb ü tüvâni

Alup hürmetle hâlvat-hâneme gel
Şorup hâlin kılalum müşkilin hâl

Kadını alıp saraya getirirler. Karşısında Züleyha'yı gören Yusuf birdenbire şaşırır:

Çü Yûsuf bildi kimdür ol dil-efgâr
Terahhüm eyledi vü ağladı zâr

Eyitdi noldı saña ey Züleyhâ
Ki kılmış büm-ı mihnet seni me'vâ

Meh-i bedrûn neden selh oldu böyle
Cemâlün bâğı niçün şoldı böyle

Yusuf ile Züleyha karşılıklı konuşur. Yusuf içinde coşan acıma duygusu ile Züleyha'ya isteğini sorar. O da: "Önce dua et Tanrı bana eski gücümü ve güzelliğimi versin" der. Yusuf ellerini açıp Tanrı'ya yalvarır. Bir anda Züleyha'nın eski gücü ve güzelliği yerine gelir. Yusuf, başka muradı olup olmadığını sorar. O da: "Senden başka muradım yok. Beni kendine eş edin, sarayının hatunu olayım, başımı tahtının eşiğine koyup gölgenin altında yatayım" deyince, Yusuf başını eğip düşünceye dalar. Tanrı'dan gelecek buyruğu dinler. O sırada Cebrail'in kanadının sesi duyulur. Tanrı'nun emri erişir:

Eşer itdi anuñ süz-ı nihâmı yk.239a
Nikâh itdüm saña 'arş üzre anı

Yusuf Tanrı'nın emri üzerine Züleyha'yı nikâhla alır. Akşam olunca:

Züleyhâ gördi çün Yūsuf yüzini
Kıalup hayrân yitirdi kendüzini

Görüp Yūsuf daği anuñ bu hâlin
Kemâl-i 'ışk içinde hâl ü kâlin

Eline luṭfile alup elini
Kemer bigi kocar ince belini ⁷⁴

İrüp birbirine ma'şūk u 'âşık
İki gül-bün big' olurlar mu'ânuk ⁷⁵

İrişdi birbirine ol iki yâr
Ne mekr-i müdde'î ne havf-ı aḡyâr

Züleyha'nın doğrulukla doğan aşkının güneşi, Yusuf'un gönlüne ışık salmış, bu etki ile o da pervaneye dönmüştür. Gözlerini gece gündüz Züleyha'nın gözlerinden ayırmamaktadır. Buna karşılık:

Ṭaḡıtdı 'ışk bāzārın Züleyhâ v.240a
Söyündürdi hevâ nârın Züleyhâ

Yuyup 'ışk-ı mecâziden elin pāk
Ḥaḡıḡî 'ışk yolında olur ḡāk

Mecâzî perde çün gözden açıldı
Ḥaḡıḡat nev-'arūsı cilve kıldı

Çü hürşid-i ḡaḡıḡat oldu ṭâli'
İçinde nûrı Ḥaḡḡ'unı oldu lâmi'

Ḥaḡıḡî mihr çünkim şaldı pertev
Mecâzî mahvoldı çün meh-i nev

Bir gece Yusuf Züleyha'yı kucaklamak ister. Ama Züleyha baş eğmez. Yusuf'un ısrarını görünce yanından kaçır. Eteği, onu yakalamak isteyen Yusuf'un elinde kalır. Züleyha Yusuf'a dönüp: "Ben senin eteğini yırtmıştım. Şimdi ödeştik" der.

⁷⁴ Kocar = kucaklar.

⁷⁵ Big' olurlar = bigi olurlar; mu'ânuk = birbirinin boynunu sarılan.

Züleyha'nın dünya isteklerinden yüz çevirdiğini gören Yusuf, onun için bir saray, daha doğrusu bir tapınak yaptırır. Buraya yerleşen Züleyha, cihan kaygısından canını kurtararak, gönlü sevinç içinde vakit geçirir, böylece yıllar geçer.

Bir gün Yusuf ata binmeğe hazırlanır. Ayağı özengiye bastığı sırada, Cebrail: "Yol kapalı, acele etme, öteki ayağını özengiye atmak bile nasip değildir" dediğini işitince "va'de"nin tamamlandığını anlayarak sevinir. Adamlarından birini çağırarak vasiyetlerde bulunur. O sırada Cebrail elindeki elmayı Yusuf'a uzatır. Yusuf elmayı alıp koklayınca ruhunu teslim eder. Yusuf'un ölümünü duyan halkın ağlayıp inlemesi gökleri tutar. Göz yaşları deniz gibi akar, kimi göğsünü, kimi başını döğer, felekler karaya boyanır. Haber Züleyha'nın kulağına da gider. O, zehir yutmuş gibi yere yıkılır. Üç gün başını kaldırmaz. Üçüncü gün biraz kendine gelip de halkın yasını görünce yeniden yuvarlanır. Üç gün de böylece kalır. Sonra kendini toplayarak yanıp yakılır, ağlayıp inler. Sevgilisinin mezarına varıp toprağına yüzünü gözünü sürer, son beyitler:

Bu mâhuñ hırmenine düşdi çün od v.242b
Vücûdı âsmâni oldu pür-dûd

Düşüp sâye bigi serv-i revânı
Yüzün toprağına urdı virdi cânı

Hikâye burada bitiyor. Şair hikâyenin sonuna eklediği "Mev'ıza ve Nahiye" başlıklı bir manzumeden ve onu izleyen bir gazelden sonra "Hatime" başlıklı bölümde padişahı övüyor. Son beyitler:

Cihân ser-keştesin emrüne râm it 244b
İki 'âlemde maşşûduñ tamâm it

Bu dürc-i nazm içinde derc olan dür
Yidi biñ yidi yüz yitmiş yididür